

XLI.

GYERGYÓ.

Írónak havasok közt kellene lakni, vagy gyakran mulatnia. Részemről ha hivatást érzének regényes balladák, vagy történeti regények irásához: Szárhegy volna az, mit lakomnak választanék. Egész Gyergyó széke látszik.

P. Horváth L.

Gyergyó még magasabban áll, mint Csík. Szántó földe kevesebb, egész ronája csak $2\frac{1}{2}$ mértföld átmérőü, s ott is gabonája néhől fenyőfa árnyába jut. De azért Csíknál több életkedvet mutat; egyszer mivel kisebb, mindössze 9 salva lévén, s néhány elbujt telep; másodszer mivel az ég is jobb hozzájuk, borvizzel, fenyővel, tutajókázható folyóval áldá meg. A borviz nekik keveset hajt be, legfelebb is kevés pénzt eladható feleslegökért. A Maros az itt, hová minden ember szeme, öröm vagy búkönyekkel néz. Az egész Gyergyót fenyőerdő borítja, kivéven a kis lapályt, melyen a Maros utjának indul, s hol az említett salvak is fekszenek. Ki a tutajokat a Marosan látja, azt véli egyelőre, hogy azokat itt mint a kévéket, csak learatják és összekötik, s döltökben egyenesen a Marosba hullanak. Korántsem úgy! Ha valaki megszolgál a földön, ez emberek is meg minden nyerhető fillérért. Látni kellene, hogy vándorolnak e gazdák cselédeikkel a havasokra, emelve egy hét élelmét, s mint izzadnak vagdalva a kijelölt egyenes fákat; látni kellene ismét két hét mulva, mint hántják és voncolják oly helyre, honnan aztán a jövő télen szánnal elszállíthatják: s végre a partra hordás megfaragás, összerakás bajait: méltán elmondhatnak,

hogy a kenyér e nemét csak székely kéz törheti meg! s még ha elgondoljuk, hogy minden szálfá egy napjánál több időt elvesz: fájlalnunk kell, hogy annyi munka kín után sem okult a nép, hogy ez erdő fogyasztásnak elismerné kártékony következését, s vagdálását szabályozná; mert így el jó az idő, hogy nem egy napjáró földre, hanem kettőre is lesz a legközelebbi tutajnak való fája, s akkor nem hogy nyereséget, de veszteséget remélhetnek és szegényülést. Nem az erdő elfogyásától kell tartani itt, mert lesz Gyergyónak akkor is, mikor a székelynép csak tetteiben fog élni; de félni kell, hogy rövid napon egy messze beásott kincs leend, a már is szegényülésnek indult nép kezében. Itt a kormány üdvösön léphetne fel, mert e nép itt, magával jöthetetlen..... Tavasszal elmondják imájokat a tutajosok, végbúcsút mondanak kedveseiknek, felcsattan az első kormány-lapát; s az induló sereg sohászban pillant fel istenéhez, sohászban a hon maradók. Mert e tutajozás nem mindenapi látvány. A havasok között ezer köszikla csúcs nyujtogatja fel fejét, s ha apadni talál a megáradott Maros, s csucsra szalad az első tutaj sebes rohanásban, nincs emberi ész és erő, mely feltarthatná az utána rohanókat, mikor oly sebesen repülnek a sziklák között, hogy az előre hajtott kő, visszaesik a hajtóra. A tutajok itt feltornyosulnak, legboldogabb ki azonnal a hánykódó vízben veti magát, mert a rárohanó tutaj, csontjait sem kimeli meg, s volt reá példa, hogy az embert derékban ketté szelé. S hát a sok gát? a vizen lebegő hajó-malmok, melyeket a fondor csalárdság a menők eleibe taszit, hogy megroggalandó oldaláért újat csikorhasson. Mind ezek szabályozásért, törvényes oltalomért kiáltanak. Közel van, hogy a Maros valahára Erdély Dunájává alakuljon; s legyen szabad hinnem, hogy Szechényie már is születve van. Őrömet nyujtana segédkart a kormány, feldo-

bogó kebellet a hon gyermeki is, kiknek minden fillérökért nyereséggel fizetne meg, a felvirágzó kereskedés. S ha megemlítem, hogy a kormánynak évenként néhány elsülyedni szokott hajóján, több ezer mázsa sója merül el: méltán hihetjük, hogy azon 150,000 pengő forintnyi évi kárt, igen hajlandó lenne ő felsége is, a haza javára fordítani. De teszem a megindult tutajok érkezzenek le éppen Lippáig, vagy éppen Aradig, mi nyereséget sem tud felhozni. Hón a kölcsönvett pénzért a Szászrégenieknek jól kell kamatolni; a készítés és vitel alatt ennie kelle; útja 40—50 forintba kerül, s mégis egy fertály tutajért alig vehet bé 70 v. 80 v. forintot. Sokszor megesik, hogy felbérlik őket sokat vinni le, s mikor két mértföldnyire is ellepik a lippai partokat; senki sem jó venni; naponkint látogatják a csaloktól küldött alkudozók, de csak éleségek hogy' állását tapogatozzák; s mikor kifogynak mindenekből, mint éhséggel ostromlott tengeri had, kéntelenek majd minden nyereség nélkül átadni a titkos társulatban nyereszkező rá-coknak; hogy majd ezek más annyi nyereséget vegyenek pénzökért. E keresetmód ellen, egy parancsolat a 10 parancs között; még sem lehet rajta segíteni, mig polgári törvény nem sujt reájok; vagy nem egyesül egy társulat a székelyek közt, melly részvényeket gyűjtven össze, ellássa pénzzel a tutajkészítőket fele nyereségen, s felszólítsa őket, megegyezni hón bizonyos árban, mellynél alább senki se adhassa. Így kényszerítve lesznek megadni való árát, mihelyt nem látják az éhség jeleit az alkuvó arculatán.... Jól írja a fiatal költő:

Te szőke szép Maros,
Azt kérdem tőled én...
Támadhat-e remény
Szivembe még valljon,
Hogy büszke gőz-hajó
Lebeg hullámidon?!

XLII.

GYERGYÓSZENTMIKLÓS.

Székelyföldön egy népet találunk, mellynek noha nagyobb része a határőrzésnek ma felette megnehezült terhét hordozza kereskedés s kézműipar nélkül, egyedül a föld szorgalmas művelése után a jólét biztos fokán áll de s naponként szaporodó népesség, a mind inkább nehezbűlő terhek, ma holnap megteszik azomorú hatásokat.

Gyergyónak egy városa van, s az Szentmiklós. Az eddigi városok, nem voltak egyebek nagyocská faluknál. Ez hát kivétel lesz, mint mellyben a polgárosadásnak nyomai, a jólétnek pedig emlékei látszanak. De fájdalom, nem székely kezek művei, mert az emeletes házakban keletnek egy barna népsarja lakik. Ki azt hiszi, hogy a székelyföldön pénzre szert tenni nem lehetne; fejtse meg honnan ez örmény jólét? mert honukból ide csak nem hozák. Honnan telik az örménynek csinos iskolát, gazdag önnyelvű templomat tartani, midőn Erdély más részeiben a magyarok templomába járnak sorsosai? Honnan telik e fényes csín, s a jólét számtalan sugárzata? mit a székelyhon csak Marosvásárhelyt mutathat fel; honnan e vidám mosolygás, e csinos társalkodási simaság? könnyű titok, ók kereskednek! Némelyek elhitétek magokkal, hogy az örménynek már a teremtsénel kezébe volt téve a nyerhetés záloga; a magyar pedig és székely ha egyszer nyert, tizszer fog veszteni. Mások nem foghatják meg, hogyan lehessen öntudat nyugalma mellett nyerekedni, s nem hiszik, hogy a kereskedés egy társalgási óra volna, melly többnyire fizetéssel végződik. Vagy mondjátok minden összejevés-

tőknek nem illyszerü-e célja? csak hogy tán némelyik későbbre hozza meg kamatját. Mások ismét nem látják, hol és mit lehetne cserélni, mintha ez ország a hetedik ég tető-pontjától, a semmiség mélységéig, nem volna rakva az isten mindenféle áldásaival; vagy vess' Európának, akármelyik darab részit a mérleg másik serpenyőjébe: és Erdély alig fog felbillenni. S mégis ennyi teméntelen kincs mellett is, nem vagyunk jobban, mint ki Afrika sivatagjain pénzcsonomán ülve, zöldet veret lát szemeivel. S mind ez miért van így? Mert keleti méltóságunkkal meg nem férhetőnek tartjuk, megalkunni valami felett; holott vannak Európának hercegei, kik soha nem szégyellék. Mondhatnák ugyan, hogy egész életünk alkuból áll, s után útfélen alkudozókbá ütközünk. De az nem nagyobb kereskedés, mint midőn egyik kézzel a mást surolgatjuk, hogy kölcsönösön megferedjenek önverejtéköbken. Sőt kézművészetünk, de egész belkereskedésünk sem több, mint ha egy anya sovány asztalánál, krajcárokot adna gyermekeinek, hogy azokat cserélgetve, körültekinteni, magokra gondolni, jövőjökbe benézni felejték. Nyomoru kép! s tán lesujtöbb mint Nápoly palotái, mellyeknek piszkos ablakából ma rongylemezek száríttatnak. Pedig nekünk is volt kereskedésünk, mint neki: nekünk is adóztak hajdonában görög és németország piacai; hozzánk is özönlött az arany, úgy hogy nekünk veretni se kelle; nekünk is lobogtak a zászlók a terhes hajókról a jóreményfok felé, a nagy király alatt. De eljött a mohácsi vérnep, s a nemzeti jollétet gyászleplül adá királyának a fejtelenség. Azonban Magyarország lesz! Magyar és Erdélyország most ébred álmából, s tudjátok az álom elerőtlenit, hogy annál erősebbekké tegyen. Magyarország fel akar öltözni felkölte után, s szégyelli kopott ősi mentéjét felöltetni; Magyarhon reggelizni akar, s szégyelli elővenni régi ószerü étkeit; Magyarhon szó-

lani akar önmagával, s szégyelli hogy nem képes számolni anyanyelvén lelkével; szóval a magyar körülnézte magát, s átlátta, hogy illy állapotban nem léphetegyszerbe, egy sorba Europa művelt nemzeteivel, s során segíteni akar. Es segít is! A nemzeti erő, melyet annyi század ostroma meg nem tört, még fényes századokat vívand ki magának a béke pályáján; mert a maroknyi nép, a néhány millionyi magyar és székely, szentül megőrzé a nemzetiség, nyelv, alkotmány hon és király-szeretetet szent érzelmeit. Csak akarnia kell, s ő ismét ott áll, mint mikor tengerek partjai vetének háttér falat; mint mikor a bajnok székely ivadék, az igazságos, ült tronusán. Észrevette a nemzet, mikép pénz e kor istene! A Dunát feltördelé, a férfiak a kor istene után indulának; a nők készülnek leemelni hajójáról, mint egykor Roma asszonyai az istenek anyját. A kormány biztatólag nyújt kezét; elve, népét a jólét lehetőség magosb pontjára emelni. Nincs is kormánynak jótékonyabb tette, mint utat mutatni a jólét felé; de útjában belő nem szolva, eltévedetésire mégis felügyelni.... Egy egészen más igazgatóság kell a kereskedés gépelyének, melly részvényeivel álljon jót jóakarásáról; s mi is lenne nagyobb szükségünk e zavarban, mikor a kereskedés minden emelcsői egyszerre papirra vagy kézbe kerültek: mint egy kereskedői egyesület, ennek kezébe egy folyóirat, millyszerüt német-hon több év előtt látott; hogy kormányozná, központossitná a felkelő véleményeket, stadiumokat mutatna fel a tevő erőnek, mellyek most itt amott nyomtalan halnak el. Csak azt nem kell elhinnünk, hogy nincs ki, és mivel kereskedjék nálunk. Anyag e hazában egymáson senyved, csak nem kell tagadnunk, hogy annyi miénk belőle, mennyit haszonvehetővé és eladhatóvá tehetünk. Így felállitjuk a nemzeti gazdagulás erőművét az emberikéz munkáját. Első gond hát, minden

nyugvó kezeket mozgásba hozni, s minden heverő krajcárt kiadni, hogy két- sőt többszörösen visszavehessük. Mert a mig hazánk termékeit nyersen küldjük ki, addig nem kereskedünk; mig kiadjuk a bőrt, gyapjut melléje s gubacsot s egyebet, hogy számunkra a külföld posztót, csizmát küldjön, addig nem kereskedünk; vagy mig teszünk, mint tett vala Lengyelhon, midőn kiküldi évenként fényes kelmékért gabonáját, mig végtire enni sem maradt; addig a kereskedés ráklábon megy s rajtunk fog elsőbb ollója vért eresztetni. Nem mondom ugyan, hogy a bilanxnak szemerejeit is fontba vessük; adjon a külföld mindent, mit olcsobban adhat, mint hazánk; de lelkeinken fekügyék mégis, annyi teméntelen szarvas marha, sertés, juh, gyapju, bőr, dohány, bór, gubacs, gabona, hamuzsír, méz, viasz, s egyebeket ha csak lehet hón felhasználni, mint vámolás s egyebeknek kitenni. Mikor ezt kimondám, koránt sem feledém, hogy anyag és feldolgozó kéznél, több is kell a kereskedésre, sőt elismerjük, hogy e kettő létele csak annyi, mintha valaki egy elfagyott kezű ember elébe tölt tálakot és evő eszközöket rakna, s a megfagyás ellen mi szert sem nyujtana; jól tudjuk, hogy a kereskedés tán több is kívántatik, mint csak hitel, váltótörvény bank, utak, csatornák, s tán mondhatnók, hogy ezek csak lábujjainak számithatók. De sok gyászidő mult el, s remélhetni, hogy Auszriának sem fog hazánk tronfra ismét tronfat üthetni... Addig is a Gyergyó-szentmiklósiaknak sok szerencsét kereskedésökhöz, hordhassák Moldva ökreit nyereséggel, és békesen fel Bécs felé; s ha isten akarja azon 40,000 ökör, 10,000 ló, 300,000 juh nyereségét, mellyeket Moldva évenként pusztáiról ki ad, én nekik kívánom, ha a nemzetiség és kereskedés felemelésihez, csak 100ad részivel járulandanak; s ha a székelynép szükpénzéből, nem sopánkodnak ki többet, mint mennyit isten és ember előtt pirulás nélkül elvehetnek.

XLIII.

BORSZÉK.

Vizének nincs ideje földre esőppenni, a feltartó üvegektől, mellyek világszerte szét bordoztatnak..... Aggottak és betegek e helyre jönnek életerejüket élesztetni..... Neve e helynek : Borszék.

Orbok és Gál.

Borszék benn az őserdők fenyvei közt fekszik, néhány órányira a Maros lapályaitól. Most, felfedeztetésitől tízedek után, meglehetősen útakon is, némi borzadással merül belebb belebb a vándor; bámulja gr. Bánfi Dénes vadász-sétáját ha eszibe jut, hogy itteni bolyongásában egy juhász vezető Borszék vizére; s csodálja az embert, kinek agyában az út terve megvillant. Bánfi gr. feltalálja Borszéket 1773b. mégis egy bécsi tanácsosnak kell lejönie, hogy a páratlan savanyuvizet hazájával s a külföldel megismertesse. Így van Magyar hazánk csaknem mindennel. Zimmethausen Antal urnak ma csak elmaradt családja él, még pedig mint nemtó a forrás körül, kevesektől méltányolva. S valljuk meg, ha egy más országot ajándékozott, volna meg illy felfedezéssel, s ha más nemzetnél tört volna fel ennyi sziklás utat: nemde jobb sors várt volna reá, nem remélhete-e a leendő nagy jövedelem egy résziből? A hely még ma is zordon: a szem nem lát egyebet égnél, s körül mohos fenyvest, melly a fejsze csapkodásaira megvető mélységgel felel. E fenyves, nappal szomoru mint az emberi élet; hol elhulnak önterhők alatt az ezredes fák, s bár dühöngve rombolnak mindent merre dőlnek: mégis elbuktokat ki sem tudja, mint a csermely zugása, s az északi szél. Estve pedig e hely, egy pompéji-tájkép,

mig alatt a nép lapsol a színészeknek : addig körülé fel
felbödül és roppan a meggyult hegyi erdő, s a lefelé
siető lángok a fák közül, lávaként csillámlanak feléjük.
Sajnos hogy e tűzijáték naponta divatosabb Csik és
Gyergyó erdein. Még pedig az idén annyira ment volt,
hogy azt kell mondanom, nem tudván összehasonlítani
a 25 v. 34ki égésekkel; mikép az estve mikor Csikba
léptem, a várszerű hegykör erdei annyira lángoltak,
hogy a völgyet megvilágíták, s élőképzetet adott a föld
tűz általi megveszélyiről.

Borszék mintegy ezer vendéget szokott befogadni;
s hideg fortyogóit, bár a gyenge idegzetűeket egyszeri
feredés után lázba ejti, igen sokan megkeresik. Egy
emlékezet kísért egész útamban, s főleg a fődöknél,
megrázólag rohanta meg lelkemet, s ez a romai fődés
története, azon phásisa a népéletnek, melly kezdődött,
hol Hipocrat, az orvosok atyja közönségesíti a fődést,
s végződik a néphalálnál. Legyen elég megemlítenem
annyit, hogy még Cato szemérmesebb mintsem fiával főd-
rődjek. Később már meztelen lépik ferdőbe a nő és
férj. Később a szép asszonykát férfi cselédek moso-
gatják. Később fővétel tétetik azon férfi büntetéséül, ki
nők ferdőibe belépni merne. De a büntetés nem használt,
sőt a tetszvágy tükrökkel rakja körül a fődöket.
S végre fődőben ettek, fődőben élvezének minden
gyönyört; s következménye lett a házi életbáj vesztesé-
se, mi sebes lépteken terjedt el a vidékeken is. Gyász
emlékezet, s mivel ilyen, ide tevém le, minthogy Bor-
szék hideg fődői 6—7 foknyi melegben felejtetik a
kéjt, s illy félékkel nem vádolhatni, de másutt.....

Piacát mint Előpataknál, Kolozsvár és Pest sátrai
a legfinomabb edények- öltözetek- ékszerekkel látják
el. Vendéglői nem drágábbak mint Kolozsvaré; pedig a
konyhára, általában minden enni valót, a nap feljöte
mint az egykori mannát, azonnal kaphatlanná tesz.

Azonban nem helybeli gyógymód teszi Borszéket híressé, pedig ez is egy a maga nemiben; hanem a kút, a borviz, melly tengereken át sem veszt erősségiből, s földvilágunk minden részibe elvihető. Megromlott ugyan a 34ki földrengés által tetemesen: édes vízzel kellett elegyednie bésúlyedásával, mert minden titkolás ellenére is meg kell vallanunk, hogy többé nem a régi. De kevés bánat: belebb az erdők között eddigi vizénél is jobb buzog, s még itt is megkapható lehet előbbi forrása. Legyen így mint van, míg a jobbhöz út nem nyílt, ez is kenyér marad a székelynép kezében, de nem illy kezeléssel mint a mostani. Jelenleg két falu bírja Ditró és Szárhegy; s közös megegyezéssel kiadák valami szászrégeni szászoknak 6600 vft. évi haszonbérért. A kúthoz tartozik egy üveghuta, a hutához mennyi fa éppen tetszik; ezeken kívül egy legelő, s minden tulajdonosi jog. S mi jövedelmet vonnak e haszonbérlők? Minden szekértől a töltésért és hitelesítő írásért néhány garast, minden lóért a legelőn órájára egy krajcárt, s tudja a jó isten még mit és miért; de elég hogy némelyik szekér több forintot fizet. Azonkívül a hutában a haszonbérlők számára vagy 12 legény szünetlen fujja az üveget, és még sem elég. Ki mondja, hogy innen csak 6600 körül jó bé? Ki mondja, hogy e haszonbérlés nem leonina societas nemű kereset-mód? Éjjel és napon töltik egy csapon, néha kettőn is az üvegeket, a várakozó szekerek tábort képeznek, a lovak ménesként éheznek a kopar oldalon, s ha állítom hogy a haszonbért csupán a legelőből kiveszik e bérlők: alig hazudok csak 6600 krajcárnyit is; mert Jul. 20kán már 3000 forint körül járt a legelőbér, hát még egyéb hasábok. Vannak a külföldnek is borvizei, de hasznát is tudja venni. A selsteri borviz alig rangosabb ennél, csak dél előtt merithető, s még is 100,000 felé jár évi haszonbére. S minő lélekkel nézhetni, hogy így legyen bi-

torolva a nemzeti kincs? Mikor hallottam embert, ki még egy annyi haszonbért, bár mikor letesz érette; de közelebből már nem lehet, mert a jelen haszonbérlok nem várak a 6 év kitelésit, új egyezményre léptek, hogy tovább is megtarthassák. Valóban nem mindennapi ügyesség. Igy... és a gyergyói fenyveseket is fejve, nem csodálkozhatni, ha Szászrégen Erdély leggazdagabb városa lett, s Gyergyó legszegényebb helysége. Vagy mivel szebb kereset mód? mint E. Amerikának azon embertelen bánásmódja, miszerént a vad Indiánoktól földet alkuszik, s mámorba öli lelkét azon kevésnek, kikkel az egyezményt kötnie kell... De itt törvények és unio védik az ügyeket. Ha valahol: itt szűkség a senior pars ellentállása.

Ki M. Vásárhelytől le Előpatakig, s innen fel Borszékig látta a Székelyföld útait; nem kétkedett, hogy nem magyar földön jár, hol a nemesség inkább napi munkát ígért útjaira, mintsem vámot fizessen. El van ismerve, mikép Angliában van még eddig a legjobb úrendszer; de nekünk ha vámot kellene adnunk, ha kocsinknak ki volna szabva az út, ha a tehernek kimérve milly széles talpu kereke legyen; megsemmisítve látnók a nemesi szabadságot: s igy út mellett néhány napot dolgozva, kerekig érő sárban gázolva is mindent jó rendben találunk. A külhoni ki keblében hozza a visszaemlékezést: mikép Frankhon és Holland napi járó földről hordja köveit útjaira, és jó utai vannak; mikép Némethon útfeluin útmutatót és órákot hagyott; ha meg emlékezik, hogy kün a Mac-adami utak kövei szekertalpnui szélességre vannak összetörve: s belép hazánkba, hol a kövek mély sárakból is messze fel kandikálnak, könnyen a gondolatra jöhet, hogy szikláink törhetlen gyémántok. Külföld vasútaival bépokhálózá magát, s küldi rajta a miveltség és jollét sugárait; valljon nekünk mikor leendnek bár köútaink?
